

Смирнов Є.В.,
к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств
ДВНЗ «КНЕУ ім.В.Гетьмана»

Кравець І.В.,
магістрант, 6 курс, ФЕтаУ,
ДВНЗ «КНЕУ ім.В.Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

FEATURES OF INNOVATION IN THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

Smurnov Ye.,
PhD of Economics,
Associate Professor, Department of Economics of Enterprises
KNEU named after V. Hetman

Kravets I.,
Masters of 6th year, FE&M
KNEU named after V. Hetman

АНОТАЦІЯ. В статті було детально опрацьовано питання, пов'язані з особливостями здійснення інноваційної діяльності підприємств агропромислового комплексу. Розглянуті основні засади та принципи державної політики в сільськогосподарській сфері, а також інфраструктурі АПК. Проведені дослідження та практичний досвід їх застосування й розвитку надали також змогу виділити в аграрному секторі основні етапи інноваційного процесу й визначити їх стратегічні імперативи і характеристики.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: аграрний ринок, підприємства АПК, інновації, інноваційна діяльність, інноваційна політика, стратегічний аспект.

ABSTRACT. The article deals with the issues related to the peculiarities of the innovation activity of the agroindustrial complex enterprises. The main principles and principles of state policy in the agricultural sphere, as well as the infrastructure of agroindustrial complex are considered. The problems of innovative development of agricultural enterprises, research opportunities, their financing and comprehensive state support are investigated. Innovative policy of agrarian enterprises is investigated in three aspects: tactical, strategic and operational. The strategy of management of innovative processes and organizational tools of innovative activity of enterprises of agroindustrial complex are established.

The conducted researches and practical experience of their application and development also provided an opportunity to distinguish in the agrarian sector the

main stages of the innovation process: creation of innovations, their distribution and development to commodity producers. Strategic imperatives and characteristics of the innovation process are determined. The features and necessity of introduction of innovations into the production activity of agricultural enterprises are determined. The key objectives of the strategy of innovation management are as follows: making profit through the implementation of new goods and services, reducing production costs, expanding sales of products and services. For the successful realization of the identified features and stages of the innovation process, all necessary preconditions should be provided for the introduction of effective management mechanisms for innovation activities of the agro-industrial complex enterprises.

Key words: agrarian market, agroindustrial complex, innovation, innovation activity, innovation policy, strategic aspect.

Актуальність. У сучасних умовах ефективний розвиток підприємств аграрного сектору можливий за умов впровадження інновацій, які забезпечать подолання виробничих ресурсних, екологічних, технологічних, матеріально-технічних, організаційно-управлінських і соціальних проблем та сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності. Проте існує багато негативних факторів, які гальмують інноваційний розвиток підприємств. Це зумовлено досить специфічними для галузі умовами, які мають регіональні, галузеві, функціональні, технологічні й організаційні особливості. В сільському господарстві інноваційна діяльність повинна здійснюватись з урахуванням економічних законів, законів природи та можливістю забезпечення успішного ведення господарської діяльності. Отже, розвиток підприємств аграрного сектору на сьогодні майже не можливий без інноваційних процесів.

Практичне значення. Впроваджуючи інновації, підприємства аграрного комплексу можуть зменшити виробничі затрати, виробляти нову та вдосконалити існуючу продукцію, реалізувати ефективні управлінські рішення, що дозволить не тільки зберегти конкурентоспроможність, але й покращити конкурентні позиції. Інноваційний розвиток аграрних підприємств пов'язаний з економічним зростанням, підвищення ефективності

управління, розширення виробництва та підвищення якості продукції чи надання послуг.

У сучасних умовах ефективний розвиток підприємств аграрного сектору можливий за умов впровадження інновацій, які забезпечать подолання виробничих ресурсних, екологічних, технологічних, матеріально-технічних, організаційно-управлінських і соціальних проблем та сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності. Проте існує багато негативних факторів, які гальмують інноваційний розвиток підприємств. Це зумовлено досить специфічними для галузі умовами, які мають регіональні, галузеві, функціональні, технологічні й організаційні особливості. В сільському господарстві інноваційна діяльність повинна здійснюватись з урахуванням економічних законів, законів природи та можливістю забезпечення успішного ведення господарської діяльності. Отже, розвиток підприємств аграрного сектору на сьогодні майже не можливий без інноваційних процесів.

Інноваційні процеси в АПК мають свою специфіку. Вони відрізняються за певних регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей. Сутність інноваційної діяльності в аграрному секторі полягає у розробці і впровадженні в аграрне виробництво прогресивних методів ведення господарства, в основі яких закладено методи ефективного виробництва продукції, застосуванні нового покоління техніки, використанні нової кадрової політики з врахуванням накопиченого наукового та інноваційного потенціалу.

Для сільськогосподарських підприємств запровадження інновацій у виробництво – це передусім:

- впровадження новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції;

- застосування нових, продуктивніших порід у тваринництві та нових сортів рослин, більш продуктивних і стійких до хвороб та несприятливих до природно-кліматичних проявів;

- використання біотехнологій, що дають змогу отримати більш якісні, корисні продукти, що мають оздоровчий та профілактичний ефект;

- застосування нових технічних засобів та технологій мінімального обробітку ґрунту, очистки і зберігання сировини;

- застосування енергозберігаючих технологій, екологічних інновацій, які відповідно дають змогу збільшити врожайність та продуктивність, мінімізувати витрати та гарантувати безпеку навколишнього середовища [8].

Результати впровадження інновацій відбиваються в збільшенні обсягу продажів, зниженні собівартості продукції, зростанні фондоозброєності та продуктивності праці, підвищенні рентабельності виробництва й інших виробничо-фінансових показників діяльності аграрних підприємств, а також соціально-економічного розвитку сільських територій.

Сутність інноваційного розвитку різних галузей економіки не містить принципових розходжень. Проте в агропромисловому комплексі і особливо в сільському господарстві характер і основні напрями інноваційних процесів істотно відрізняються.

До істотних особливостей формування і розвитку інноваційного процесу у сільському господарстві відносяться:

1) значні відмінності регіонів країни за природно-кліматичними умовами і спеціалізації виробництва;

2) різноманітність видів вироблюваної сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки, істотна різниця в технології обробки продукції, утримуванні й годівлі тварин;

3) велика різниця в періодах виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки;

4) наявність великої різноманітності типів виробництва за різними організаційно-правовими формами та формами власності, розмірами, спеціалізації, підпорядкованості, кооперації тощо;

5) велика залежність технологій виробництва в сільському господарстві від природно – кліматичних умов, дорожньо-транспортних мереж,

віддаленості від постачальницьких центрів і ринків збуту продукції і інших факторів;

6) відособленість сільськогосподарських товаровиробників, віддаленість від інформаційно – консультаційних служб і організацій, які виробляють науково-технічну продукцію;

7) різний соціально-освітній рівень робітників сільського господарства;

8) відсутність чіткого і науково – обумовленого організаційно – економічного механізму передачі досягнень науки сільськогосподарським товаровиробникам і як наслідок, суттєве відставання галузі по освоєнню інновацій у виробництві [5].

Основною метою впровадження інновацій в аграрній сфері є забезпечення економічності та екологічності сільськогосподарського виробництва.

Інноваційна діяльність аграрних підприємств не позбавлена ризиків, які визначаються сукупним впливом низки чинників зовнішнього середовища та внутрішнім станом кожного підприємства. Для реалізації напрямків інноваційного розвитку підприємствам слід забезпечувати передумови впровадження ефективних механізмів управління інноваційною діяльністю.

Інноваційна діяльність є проявом інноваційної політики підприємства. Сучасна інноваційна політика аграрного сектору поєднує сукупність науково-технічних, виробничих, збутових, управлінських та інших заходів, спрямованих на забезпечення ефективного просування продовольства на ринок. Управління цими заходами має здійснюватися на основі певних норм і правил, які охоплюють: організаційні та правові процедури; основні фактори та механізм реалізації інновацій; розвиток функціональних напрямів діяльності підприємства; механізм коригування напрямів інноваційної діяльності.

Інноваційна політика забезпечує реалізацію стратегічних цілей підприємства, враховуючи його наявні і потенційні ресурсні можливості та з огляду на ринкову ситуацію.

Інноваційна політика розглядається у трьох аспектах: тактичному, стратегічному та оперативному.

У тактичному аспекті передбачається, що інноваційна діяльність має бути спрямованою на забезпечення відповідності якості продукції певним стандартам та вимогам, удосконалення виробництва через впровадження нових технологій і використання продуктивніших елементів техніко-технологічної бази. Разом все це сприяє формуванню та розвитку потенціалу підприємства.

За стратегічним аспектом інноваційна політика має бути спрямована на опрацювання перспективних програм, які забезпечать зміцнення конкурентних позицій підприємства на ринку та його виживання в певній перспективі. Передумовами формування ефективної інноваційної політики вважаються наступні: швидкість переходу виробництва на інноваційний шлях; наявність сприятливого інвестиційного мікроклімату у регіоні та в окремих підприємствах; рівень правового забезпечення інвестиційних процесів; швидкість нагромадження капіталу, його оборотність; інфраструктурне забезпечення інноваційних процесів в державі та в окремому регіоні; залежність організаційної структури підприємств від інвестиційних потреб.

Оперативний аспект управління інноваційною діяльністю підприємства полягає у складанні календарних планів-графіків виконання робіт та контролюванні їх виконання; вивченні економічних, організаційно-управлінських, соціально-психологічних факторів, які впливають на здатність фірми здійснювати інноваційну діяльність; розробці ефективних форм організації інноваційної діяльності. Ефективна система стимулювання інноваційної діяльності має забезпечувати зміщення акцентів в системі мотивації персоналу. Активне залучення працівників підприємства до інноваційної діяльності підвищує потенціал його розвитку, створює нові інноваційні можливості, оскільки упровадження нових ідей здійснюється на

основі розуміння можливості і за безпосередньої участі у генеруванні ідей і створенні нового всім персоналом [6].

Управління інноваційною діяльністю є важливою частиною виробничо-господарської діяльності підприємства, яка несе імпульс розвитку, ґрунтуючись на нових підходах щодо вирішення звичних виробничих завдань. Оптимальне поєднання інноваційної та виробничої діяльності дає можливість не лише постійно вдосконалювати виробничі процеси і продукцію, але й діяти на випередження, виявляти нові перспективні напрями або форми бізнесу, диверсифікувати діяльність з метою задоволення нових суспільних потреб.

Послідовне втілення в життя ринкових методів і принципів господарювання зумовили необхідність дослідження інноваційних процесів, що відбуваються на підприємствах АПК. Інновація як сукупність організаційно-економічних, техніко-технологічних та інших заходів, що спрямовані на досягнення успіху в бізнесі, є потенційною можливістю підвищення ефективності виробництва, а ефективність нововведень залежить від системи управління.

До інноваційних процесів, які здійснюються на підприємствах АПК, слід віднести: освоєння нового продукту чи якісних змін в існуючому продукті; освоєння та здійснення нових видів діяльності; впровадження нових методів виробництва та розподілу продукту (складування, транспортування, реалізації); освоєння нових ринків збуту; розвиток нових сировинних джерел та інших чинників виробництва; розвиток нових форм кадрової діяльності, в тому числі способів підбору, оцінки, руху персоналу; впровадження нових методів і стандартів управління; впровадження і реалізація нових форм взаємодії з елементами зовнішнього середовища – постачальниками, споживачами, конкурентами, органами місцевої влади та державними органами тощо.

Проведені дослідження та практичний досвід їх функціонування й розвитку надають змогу виділити в аграрному секторі такі основні етапи

інноваційного процесу: створення інновацій, їх поширення й освоєння товаровиробникам [7].

Найважливішим і найбільш тривалим етапом інноваційного процесу є створення інновацій. Перший етап інноваційної діяльності реалізують науково-дослідні установи АПК. Від початку цього етапу відбувається зародження ідеї майбутньої інновації. Цей етап потребує розв'язання декількох питань: від виділення коштів на розробку інновацій, проведення фундаментальних та прикладних досліджень, визначення об'єктів інтелектуальної власності до виробництва й реалізації наукоємної продукції та створення розробок. Розробка вважатиметься закінченою, якщо повністю виконано план проведення досліджень та одержано конкретний результат. Така розробка обов'язково проходить виробничу перевірку. Зокрема, це стосується нових сортів сільськогосподарських культур, що передаються на державне сортовипробування, нової техніки, що передається на машиневипробувальні станції. Нові технології або окремі технологічні прийоми оцінюють у спеціальних технологічних центрах або дослідно-виробничих господарствах. Разом з виробничою перевіркою проводиться не менш важлива робота — оформлення готових розробок як об'єктів інтелектуальної власності з видачою патентів та ліцензій. При цьому важливо дотримуватись умови, за якої фактичні показники збігаються з трансформацією вказаних досягнень в конкретні інновації. У даному напрямку важливо забезпечити скорочення термінів створення інновацій і підвищення рівня новизни. Наукова розробка стає інновацією, якщо вона рекомендується до масового впровадження у виробництво. Але і в цьому випадку вона має пройти стадію підготовки до такого освоєння у виробництві, що сприятиме найповнішому використанню потенційних можливостей інновації. Ефективність її функціонування відображає кількість та якість інновацій і освоєння їх у виробництві.

Етап розповсюдження, на відміну від створення інновацій, охоплює різні напрями й конкретні канали проникнення їх в агропромислове

виробництво - від підготовки та перепідготовки кадрів керівників, фахівців і працівників масових професій до розвитку інформаційної та управлінської діяльності аграрній сфері. Цей етап переважно реалізують органи управління АПК разом з розробниками нововведень. Надалі, в міру розвитку та вдосконалення інформаційних технологій, слід створити умови для того, щоб виробники дізнавалися про інновації не тільки з досвіду передових підприємств, а й безпосередньо від науки ще на стадії створення новацій. Така практика поширена в усіх економічно розвинутих країнах. Успішний розвиток інноваційних процесів на стадії розповсюдження значною мірою залежить від господарства, біологічні фабрики, машинобудівні підприємства.

На завершальному етапі інноваційного процесу здійснюється освоєння інновацій у виробництві. Саме цей етап найбільше пов'язаний з діяльністю підприємств АПК. Значною мірою успіх тут залежатиме від товаровиробників. Для них важливо мати чіткий організаційно-економічний механізм освоєння інновацій у виробництві. Основне місце у цій відповідальній роботі слід відводити довірливим відносинам самих товаровиробників. До їх ініціативи та бажання освоїти у себе певну новацію слід додати ще одну умову успіху — придбання самої інновації і наукоємної продукції, без якої освоєння її не можливе (насіння нових сортів, молодняк нових порід тварин).

Впровадження розробок у виробництво, або перетворення новацій в інновації, здійснюється за ініціативи суб'єктів підприємницької діяльності, метою яких є досягнення комерційних вигод. Умовою отримання прибутку є конкурентні переваги, а для інноваційного підприємства – монополія новатора.

Управління інноваційними процесами як особлива сфера діяльності економіки АПК зумовлює наукову основу її організації на макрорівні, в якій держава виконує управлінські функції шляхом регулювання економіки, і на мікрорівні, де функціонують підприємницькі структури, використовуючи нові досягнення НТП. Для підвищення ефективності інноваційного

менеджменту, який орієнтований на збільшення прибутку, важливе значення має мікрорівень. В процесі аналізу та вибору стратегії управління інноваціями необхідно враховувати рівень техніки і технології, забезпеченість робочою силою, рівень мотивації до праці і раціоналізації робочого місця. При цьому стратегія управління інноваціями має бути націлена на досягнення наступних ключових задач:

1) отримання прибутку шляхом реалізації нових товарів і послуг, необхідних споживачам;

2) скорочення витрат виробництва;

3) розширення збуту продукції та послуг [2].

Стратегія управління інноваційними процесами в аграрній сфері повинна базуватися на пріоритетних напрямках розвитку сільського господарства з урахуванням особливості регіонів, можливостей втілення в життя нових напрямків науки й техніки власними силами і коштами. Управління інноваційними процесами в аграрній сфері охоплює інтереси багатьох підприємств і потребує допомоги від науково-виробничих установ. Вирішення питань планування та регулювання інноваційних процесів в аграрних підприємствах потребує методологічної допомоги керівникам і спеціалістам у розробці бізнес-планів з організації та впровадження інноваційних рішень. Методологічним центром для надання допомоги повинні бути профільні наукові установи, державні та недержавні інноваційні структури, що створені у регіонах і відповідають за впровадження інноваційних рішень у практику виробництва аграрних підприємств [1].

Процеси освоєння ефективного механізму регулювання інноваційної діяльності підприємств усіх сфер агропромислового комплексу потребують дотримання низки вимог, а саме: мають реалізовуватися через дотримання вимог об'єктивних економічних законів; повинні бути сформованими передумови інноваційного розвитку підприємств; має бути створене правове та організаційне забезпечення для здійснення інноваційної діяльності.

Організаційний інструментарій інноваційної діяльності підприємств агропромислового комплексу зумовлює ефективне її регулювання та має забезпечувати наступне:

- а) визначення основних пріоритетів інноваційної діяльності;
- б) формування та розвиток інноваційної інфраструктури (організаційних та координаційних підрозділів, інформаційно-аналітичної та консультаційної систем), що забезпечує реалізацію пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- в) розробку мотиваційного механізму, що стимулює споживання інноваційної продукції;
- г) організацію моніторингу та контролю за процесом реалізації заходів інноваційної політики підприємства [4].

Головним продуцентом новацій для сільського господарства нині є мережа науково-дослідних інститутів УААН та Міністерства аграрної політики України. Найбільш поширені новації: нові сорти та гібриди рослин і породи тварин, штами мікроорганізмів, марки і модифікації сільськогосподарської техніки, технології, хімічні та біологічні препарати (вакцини), економічні розробки (документально оформлені методики, різні рекомендації тощо). Перевірку отриманих зразків здійснюють наукові установи і спеціальні державні установи й організації. Відтворення новацій у сільському господарстві проводять насінницькі господарства (вирощування елітного та репродукційного насіння нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур); племінні заводи (розведення чистих порідних ліній тварин); машинобудівні підприємства (серійний випуск нової техніки); біологічні фабрики (випуск вакцин).

Сучасне становище наукового забезпечення інноваційного процесу сільськогосподарської науки дійшло до критичної межі: матеріально-технічна база науково-дослідних установ зношена, не вистачає приладів для досліджень, особливо з найбільш наукомістких напрямів, зокрема, біотехнології.

Внаслідок значної тривалості етапів розробки й апробації фундаментальних інновацій в сільському господарстві, результати наукових досягнень в селекції сільськогосподарських культур дають максимальну віддачу через 15-20 років з початку фінансування кожного окремого напрямку наукової роботи, а в селекції порід тварин – 20-30 і більше років.

Впровадження та освоєння новацій стримується також рядом інших чинників, серед яких найвагомішими є низька платоспроможність господарств, відсутність достовірної й повної інформації про новітні вітчизняні наукові розробки в галузі сільського господарства.

Проведення наукових досліджень потребують щорічного масштабного фінансування і всебічної державної підтримки, оскільки від цього залежить науковий рівень та якість новацій, адже це надзвичайно важливо в умовах поширення на українському ринку науково-технічної продукції конкурентоспроможних іноземних техніки й технологій, що за своїми техніко-економічними параметрами не поступаються, а часом і перевершують вітчизняні аналоги. Особливо це стосується імпорту сільськогосподарської техніки, насіння іноземних сортів культур і засобів захисту рослин. Фінансування інноваційної діяльності необхідне також на інших етапах інноваційного процесу, оскільки стимулювання впровадження має забезпечити попит на вітчизняні наукові розробки [3].

Висновки. Розвиток інноваційної діяльності в сільському господарстві України – важливий напрям нарощування конкурентних переваг, оскільки аграрна галузь економічно розвинутих країн поступово перетворюється в наукомістку галузь виробництва. Інноваційні процеси на підприємстві, практична реалізація інноваційних проєктів мають деякі особливості, що накладають певний відбиток і на формування організаційно-економічних взаємовідносин між суб'єктами АПК, а саме: прискорюють розвиток суб'єктів господарювання відповідно до ринкових принципів з урахуванням вимог об'єктивних економічних законів; забезпечують формування конкурентних переваг, зміцнення конкуренто-спроможності підприємства;

визначають позицію підприємства на ринку; оптимізують політику ціноутворення; створюють підґрунтя для суспільного визнання підприємства.

Список літератури:

1. Арсєнко А. Інноваційний процес і інвестування нововведень (економічні, соціологічні і соціально-психологічні аспекти) [Текст] / А. Арсєнко // Віче. — 2010. — №7. — С. 76 — 94.
2. Березін О.В. Економічний потенціал аграрних підприємств: механізми формування та розвитку: монографія / О.В. Березін, О.Д. Плотник. — Полтава: ІнтерГрафіка, 2015. — 221 с.
3. Даций О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України/ Олександр Іванович Даций. — К. : ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2004. — 428с.
4. Кот О.В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення / О.В. Кот // Проблеми науки. — 2008. - №9. — С. 30-37
5. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання: [монографія] / О. Лапко. — К.: ІЕПНАНУ, 2009. — 254 с.
6. Садиков М.А. Управління інноваційними процесами в аграрній сфері АПК: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.02.03/М.А. Садиков. — К., 2011. — 30 с.
7. Ткаченко В.Г. Інвестиційні і інноваційні процеси в АПК України в умовах аграрної реформи: [монографія] / Под ред. В.Г. Ткаченко, І.В. Богачева. — Луганск : «Книжковий світ», 2012.
8. Шквиря Н.О. Особливості інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств / Н.О. Шквиря // Держава та регіони, 2007. - № 6. — С. 216

References:

1. Arsenko A. Innovatsionnyiy protses i investirovanie novovvedeniy (ekonomicheskie, sotsiologicheskie i sotsialno-psihologicheskie aspekty) [Tekst] / A. Arsenko // Viche. — 2010. — #7. — S. 76 — 94, [in Russian].
2. Berezin O.V. Ekonomichniy potentsial agrarnih pidpriemstv: mehanizmi formuvannya ta rozvitku: monografiya / O.V. Berezin, O.D. Plotnik. — Poltava: InterGrafika, 2015. — 221 s., [in Ukrainian].
3. Datsiy O.I. Rozvytok innovatsiynoyi dsyalnosti v agropromyslovomu virobnitstvi Ukrayiny/ Oleksandr Ivanovich Datsiy. — K. : NNTs "Institut agrarnoyi ekonomiki", 2004. — 428s. , [in Ukrainian].

4. Kot O.V. Teoretychni aspekti innovatsiynogo rozvytku agrarnogo sektoru ekonomiki ta yogo organizatsiyno - ekonomichne zabezpechennya / O.V. Kot // Problemi nauki. – 2008. - #9. – S. 30-37,[in Ukrainian].
5. Lapko O. Innovatsiyna diyalnist v sistemi derzhavnogo regulyuvannya: [monografiya] / O. Lapko. — K.: IEPNANU, 2009. — 254 s. ,[in Ukrainian].
6. Sadikov M.A. Upravlinnya Innovatsiynimi protsesami v agrarniy sferi APK: avtoref. dis. d-ra ekon. nauk: 08.02.03/M.A. Sadikov. – K., 2011. – 30 s. ,[in Ukrainian].
7. Tkachenko V.G. Investitsionnye i innovatsionnye protsessy v APK Ukrainyi v usloviyah agrarnoy reformy: [monografiya] / Pod red. V.G. Tkachenko, I.V. Bogacheva. – Lugansk : «Knizhkoviy svit», 2012, [in Russian].
8. Shkvirya N.O. Osoblivosti innovatsiynogo rozvytku silskogospodarskih pidpryemstv / N.O. Shkvirya // Derzhava ta regioni, 2007. - # 6. – S. 216, [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 1.12.2017р.